

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF ORGANIZING STUDENT INDEPENDENT ACTIVITY

Umarov Eldor Dosyarovich,

*Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khorazmi,
Samarkand branch, Department of Information Technology*

<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.02.1.048>

Abstract. Independent learning is of great importance in the development of skills and abilities to create problems, perform problem-type tasks, consolidate acquired knowledge, and use previously acquired knowledge. The article describes the specific features of organizing students' independent activities at all stages of educational activity.

Keywords. Independent education, educational activity, knowledge, task, skill, skill, tool.

TALABALAR MUSTAQIL FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Umarov Eldor Do'syarovich,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, Samarqand filiali, Axborot texnologiyadari kafedrası

Annotatsiya. Mustaqil ta'lim bilish muammolarni yaratish, muammoli turdagi topshiriqlarni bajarish, olingan bilimlarni mustahkamlash, ilgari egallangan bilimlardan foydalanish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Maqolada o'quv faoliyatining barcha bosqichlarida talabalar mustaqil faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Mustaqil ta'lim, o'quv faoliyati, bilish, topshiriq, ko'nikma, malaka, vosita.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Умаров Эльдор Досьярович,

Ташкентский университет информационных технологий имени Мухаммада аль-Хорезми, Самаркандский филиал, кафедра информационных технологий

Абстракт. Самостоятельное обучение имеет большое значение в развитии умений и навыков ставить задачи, выполнять задачи проблемного типа, закреплять полученные знания, использовать ранее полученные знания. В статье описаны особенности организации самостоятельной деятельности студентов на всех этапах учебной деятельности.

Ключевые слова. Самостоятельное обучение, учебная деятельность, знание, задача, умение, навык, инструмент.

Kirish. "Ta'limning zamonaviy an'analari talaba shaxsini rivojlantirish, buning uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan. Talaba faqatgina ta'lim muhitining ta'sir ob'ekti emas, balki ta'lim jarayonining faol sub'ekti hisoblanadi" [1].

Bugungi kunda kasb ta'limini modernizatsiyalash ta'limning asosiy maqsadiga erishish - ma'naviy, axloqiy, kasbiy munosabatlarda har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish qilishga qaratilgan. Ta'limni modernizatsiyalash bilish faolligini shakllantirish, ta'lim oluvchilarning fikrlash faoliyatini o'zgartirish, dialektik tafakkur ko'nikmalarini singdirish, mustaqil ta'lim olish qobiliyati, uzluksiz ta'lim va intellektual rivojlanishga bo'lgan talab zarurligiga qaratilgan.

Ta'limni ko'p bosqichli, ko'p darajali kadrlar tayyorlashga qayta moslashtirish, barcha ta'lim tizimi, shu jumladan darsliklar tuzilishi va mazmunini shunga mos holda yangilashni taqozo etadi. Zamonaviy ta'limning insonparvarlikka yo'naltirilishi, yangi pedagogik nazariyalarni rivojlanishi va ularni amaliyotda qo'llash, ilg'or pedagogik texnologiyalarning paydo bo'lishi bilim va uning tarkibiy qismlarini kengaytirish; ta'lim jarayoniga ilg'or axborot texnologiyalarini keng joriy etish; talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini sifat jihatidan yaxshilashni talab qiladi. Ilmiy bilimlar hajmining ortishi, fanda nazariy holatlar ulushining ortishi va uning ishlab chiqarish faoliyatiga ta'siri, ilmiy yangiliklar va ularni amaliyotda qo'llash o'rtasidagi vaqtning qisqarishi, ma'lumotlarning ustunligi bo'lajak

mutaxassisda mustaqil ta'lim faoliyati bilan shug'ullanish imkoniyati va istagini rivojlantirish zarurati keltirib chiqaradi. Mustaqil ta'lim o'quv faoliyatining barcha bosqichlarida katta ahamiyatga ega. Ular qatoriga: bilish muammolarni yaratish; muammoli turdagi topshiriqlarni bajarish; olingan bilimlarni mustahkamlash; ilgari egallangan bilimlardan foydalanish ko'nikma va malakalarini rivojlantirish va boshqalarni kiritish mumkin. Aynan bilimlarni mustaqil egallash jarayonida shaxsning mustaqilligi shakllanadi, bu murakkab vazifalar va muammoli vaziyatlarni hal qilishda amalga oshiriladi va shaxsning ichki o'zini o'zi boshqarish tizimining mexanizmlarini rivojlantirish, shu jumladan bilish va aqliy faoliyat natijasi hisoblanadi. "Aqliy mustaqillik shaxs mustaqilligining ajralmas qismi bo'lib, u o'z navbatida hayotiy faollikning shakllanishi va namoyon bo'lishining asosini tashkil etadi, ular uchun zaruriy shart bo'lib xizmat qiladi" [2].

Yangi ijtimoiy sharoitlarda, axborot maydonining sezilarli darajada kengayishi, yangi manbalar va axborot tashuvchilarning paydo bo'lishi bilan bilim olish shartlari shunga mos ravishda o'zgardi, mustaqil ta'lim metodikasi va didaktikasi sezilarli darajada rivojlandi, shuningdek mustaqil ta'lim jarayonining tashkiliy-pedagogik shartlarini ham o'zgartirish kerak bo'lib qoldi. Aytish mumkinki, kerakli bilimlar miqdorini o'zlashtirishga shaxsning o'z faolligi, bilim olishga intilishi, o'z faoliyatiga ijodiy munosabati orqali erishish mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Mustaqil ish masalalari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Yu.K.Babanskiy, M.G.Garunov, B.P.Yesipov va boshqalar talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish, rejalashtirish, faollashtirish, rag'batlantirish masalalarini o'rganganlar. Maxsus adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, mustaqil ish mohiyatini tushunishda umumiy nuqtai nazar mavjud emas. Masalan, B.P.Yesipov mustaqil ishni tashkiliy nuqtai nazaridan ko'rib chiqadi, uni o'qituvchisiz, lekin uning ko'rsatmasi bo'yicha belgilangan vaqt ichida bajariladigan ish deb belgilaydi; bunda talabalar qo'yilgan maqsadga erishishga intiladilar [3]. Boshqa olimlar talabalarning mustaqil ishlariga o'qituvchining bevosita rahbarligi kerakligini ta'kidlaydilar. O.A.Nilsonning [4] fikriga ko'ra, mustaqil ishning mohiyati talabalar o'qituvchining bevosita rahbarligida o'quv topshiriqlarini mustaqil bajarishida ifodalanadi. Pedagogik adabiyotlarda mustaqil ish tashkiliy, didaktik, psixologik, fiziologik va boshqa belgilari bilan ajratiladi. Buning natijasida, tadqiqotlarda mustaqilish muammosini o'rganishga: tashkiliy, didaktik, psixologik, fiziologik yondashuvlar mavjud. Ba'zi mualliflar mustaqil ishni ta'lim metodi sifatida ta'riflaydilar (L.V.Jarova [5]), boshqalari bilish faoliyatini tashkil etish shakli sifatida belgilaydilar (M.I.Moro [6] va boshqalar), uchinchi - ta'lim vositasi sifatida (P.I.Pidkasiy [7]), to'rtinchilari - faoliyat turi sifatida ta'riflaydilar. Yana boshqa g'oyalarda - mustaqil ish bilish faoliyatini tashkil etish vositasi (O.V.Doljenko, V.L.Shatunovskiy [8]) va o'quv faoliyati shaklining sintezi, faoliyat turi va tashkiliy shakli, o'quv faoliyati turi va ta'lim metodi (L.I.Ruvinskiy, I.I.Kobylyaskiy [9]) sifatida ta'riflanadi.

I.V.Xaritonova mustaqil ishni ta'lim jarayonining ko'p qirrali hodisasi sifatida ko'rib chiqish mumkin deb hisoblaydi, u quyidagi xususiyatlarga ega: 1) ta'lim metodlaridan biri hisoblanadi; 2) bilish faoliyatni tashkil etish shakllaridan biri bo'lishi mumkin; 3) ta'lim vositalaridan biri bo'lishi mumkin; 4) faoliyat turlaridan biri hisoblanadi; 5) mustaqil o'rganish faoliyati bo'lishi mumkin [10].

Mustaqil ta'lim olishning asosiy motivlaridan biri bu yangi, noma'lum narsaga intilish bo'lib, tashqi rag'batlantirish va shaxsning ichki sifatleri bilan bog'liq. Mehnat bozorida to'plangan tajribani foydali tarzda amalga oshirish imkoniyati va ijodiy fikrlash qobiliyati bilimlarni ijodiy o'zlashtirish uchun asosiy rag'bat hisoblanadi; yana bir rag'bat esa - ob'ektiv voqelikni yanada chuqurroq anglash va albatta, talabalar tomonidan olingan bilimlar ijtimoiy-shaxsiy va kasbiy rivojlanishning asosi ekanligini tushunish zarurati hisoblanadi.

Mustaqil ta'lim ko'rsatkichlari

Mezonlar	Belgilari	Ko'rsatkichlari
Ijodkorlik qobiliyati namoyon bo'lishi	- Bilishga qiziqishni paydo bo'lishi; - Aqliy qobiliyatlarni shakllantirish	Bilishga bo'lgan qiziqish, ishni tasavvur qilish, o'yinlar, o'qish, rasm chizish va boshqalardagi faollik
O'z-o'zini anglash zarurati	- O'z-o'zini rivojlantirish qobiliyati; - O'z imkoniyatlaridan foydalanish	Fikrlash jarayonlarini faollashtirish, bu yoshga mos qiziqishning namoyon bo'lishi
Tizimli mustaqil ta'lim olishga intilish	- O'z-o'zini anglashning yuqori darajasi; - Kelajakdagi faoliyat, tayyorgarlik hajmi va davomiylik darajasini aniqlash	shaxsiy qiziqishlarga asoslangan yakuniy natijaga erishish usullarini belgilash
Ijodiy fikrlashning namoyon bo'lishi	- Olingan bilimlarni yangi qarashlar, g'oyalari, tasavvurlarga aylantirish; - Yuqori ehtimollik bilan ishlash	Bilimlarni tanlash va o'zlashtirishda mustaqillik, yangi materialni o'zlashtirishdagi yuqori samaradorlik
Ijodiy faoliyatning namoyon bo'lishi	Kelajakdagi faoliyat, uning hajmi va tayyorgarlik ko'rish davomiyligini aniqlash	Amaliy qarorlar qabul qilish
Individual bilimlar tizimini takomillashtirish	- Mashg'ulotlarni rejalashtirish; - maqsadga erishish yo'llari va vositalarini aniqlash	Mustaqil ta'lim mashg'ulotlari samaradorligini oshirish
Kelajakdagi mustaqil faoliyat motivlarini rivojlantirish	- kelajakdagi ma'naviyat rivojlanish; - Hissiy va erkinlik sifatlarining shakllanishi	Shaxsning har tomonlama rivojlanishiga bilimlarning ta'siri

Reproduktiv shakldagi o'z-o'zini anglash (o'tilgan materiallarni takrorlash, topshiriqlarni bajarish va boshqalar) ijodiy bilim olish va o'zlashtirish jarayonining birinchi darajasidir. Ijodiy mustaqillikning yuqori darajasi - ilgari o'rganilgan va yangi materialni birlashtirish hisoblanadi. Ikkinchi bosqich mustaqillikning yuqori darajasiga xos bo'lib, tanlangan material olingan axborotni qayta ishlash va tahlil qilishning yangi usullari bilan bog'lanadi va qayta tiklanadi. Keyingi, yuqori darajadagi ijodiy mustaqillik darajasi, talabning o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni hal qilishi, yangi bilimlarni o'zlashtirishi va ma'lumotni izlash, tanlash va o'rganishning qulay usullaridan foydalangan holda yangi ko'nikmalarni egallashi bilan belgilanadi. Mustaqil ta'limning eng yuqori darajasi muammolarni mustaqil ravishda shakllantirish va ularni mustaqil hal qilishga intilish bilan belgilanadi. Oxirgi darajaga erishish uchun birinchi ikkita daraja o'zlashtirilgan bo'lishi kerak. Mustaqil ishlashning barqaror ko'nikmalariga ega bo'lish jarayoniga ijodiy fikrlash ham kiradi. Ijodiy fikrlashning namoyon bo'lishi uchun iste'dod talab qilinadi, bilim olish, qiziqtirgan muammoni o'rganish jarayoni ijodkorlik va fikrlash bilan bog'liq bo'lib, ijodiy fikrlash ko'nikmasi shakllanadi.

Mustaqil ta'limning asosiy mezoni talabalarning o'z darslarini rejalashtirish ko'nikmasi hisoblanadi. Bu ularning o'z faoliyati maqsadini, uni amalga oshirish yo'llari va vositalarini belgilash, shaxsiy ishlarni rejalashtirish bilan bog'liq. O'quv topshirig'i sxemasini rejalashtirishda ketma-ketlik, ma'lum mehnat vositalarining mavjudligi, ish joyini tashkil etish va o'quv jarayonining borishi haqida tasavvurlar aniqlanadi. Bunday faoliyatni mustaqil rejalashtirish uch bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi, yo'nalish bosqichi - talaba ongida o'z imkoniyatlarini, maqsadga erishishning muvofiqligini anglash, o'ylash va baholash yuz beradi. Bu bosqichda mustaqil faoliyatni davom ettirishni yoqlovchi va unga qarshi fikrlar paydo bo'ladi. Agar ijobiy motivlar g'alaba qozonsa, mustaqil faoliyatni rejalashtirish keyingi bosqichga - kelgusi faoliyatning shart-sharoitlari va holati haqida fikr yuritish bosqichiga o'tadi. Rejalashtirishning oxirgi, uchinchi bosqichida bajarishni rejalashtirish amalga oshiriladi, ya'ni faoliyat tizimini va topshiriqni bajarish sxemasining ketma-ketligi hayolan tasavvur qilinadi [11]. Talabalarning o'z ishini rejalashtirishi o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarining rivojlanishi, ya'ni o'z harakatlarining to'g'riligini nazorat qilishi, rejalashtirilgan rejadan chetlanishlarni o'z vaqtida aniqlash va oldini olish, o'z harakatlarini tartibga solish va to'g'rilash, maqsadga erishish ko'nikmalari bilan uzviy bog'liqdir. O'z-o'zini nazorat

qilish o'quv ishlarini mustaqil bajarish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi [11]. Talabalarning o'zini o'zi nazorat qilish ko'nikmalarini barqaror egallashi shaxsning yuqori sifatli rivojlanish bosqichiga o'tganligini anglatadi. Fiziolog olim, akademik I.P.Pavlov dastlab inson faoliyatini tartibga solish, harakatlarni amalga oshirish usullarini nazorat qilish bo'yicha tashqi faoliyat tajriba to'planishi birga, ichki faoliyatga aylanadi va o'zini o'zi nazorat qilish usullariga, inson faoliyati yo'naltiruvchi asosga aylanadi, deb ta'kidlaydi [12]. O'z-o'zini nazorat qilish qobiliyatini rivojlantirish qiyinchiliklarni yengishda kuchli iroda, sa'y-harakatlar, qat'iyatlilik, qobiliyatni talab qiladi, natijada o'z-o'zini nazorat qilish iroda, qat'iyat kabi shaxsning ijobiy sifatlarini tarbiyalashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi. O'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini muvaffaqiyatli o'zlashtirish talabalarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish, o'ziga yuqori baho berish, mustaqillik va yuqori darajada bilish faolligiga erishish imkonini beradi.

O'rganilayotgan fanga qiziqishni shakllantirmay mustaqil ta'lim faoliyatini amalga oshirish mumkin emas (ya'ni, "shaxsning fanga bo'lgan qadriyatli munosabati..." [13]. Bilimga qiziqish bir necha sabablarga ko'ra uyg'onadi. Qoidaga ko'ra, ma'lum bir muammoning yechimini topish jarayoni; talabalarning o'qituvchidan tayyor holda olish emas, balki o'z kuchlari bilan muvaffaqiyatga erishishga intilishlari qiziqishni uyg'otadi. O'rganish mavzusiga qiziqish, materialni yodlashga e'tibor qaratmagan holda tushunish istagini keltirib chiqarishi mumkin. K.D.Ushinskiy qiziqish muvaffaqiyatli o'zlashtirishning asosiy mexanizmi, qiziqish bo'lmasa tashqi mexanizmlar orqali istalgan natijaga erishish mumkin emas, deb hisoblaydi [14].

Mustaqil ta'lim talabalarning ehtiyojlari ortib borishi va ularni qondirishning aniq imkoniyatlari o'rtasidagi ziddiyatga asoslanadi. Shaxsning bilish faoliyatining muvaffaqiyati ko'p jihatdan nafaqat yangi bilim olishga bo'lgan qiziqishga, balki ularni izlash jarayoniga ham bog'liq. Bilish faoliyatining muvaffaqiyati, yangi bilimlarni izlash yo'nalishini belgilash va bilishning keyingi jarayonini rejalashtirish uchun shaxsning ma'lum darajadagi intellektual rivojlanishi va bilim talab qilinadi. Mustaqil ta'limning dastlabki bosqichida qiziqtirgan materialni izlash va tanlashda ko'nikmalari yuqori bo'lmaydi yoki umuman yo'q bo'ladi. Bu holda talabalarga tashqi kompetentli yordam kerak bo'ladi.

Yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayonida hissiy omilning o'rni, ta'lim muassasasidagi umumiy psixologik muhit va uning talabalarning intellektual faoliyatiga ta'sir darajasi juda muhim, bundan tashqari, alohida tashkil etuvchilar (ijtimoiy muhit, oila, yaqin atrofdagilar va boshqalar)ning ajratish muammolari mavjud, ular har bir shaxsning manfaatlari va rivojlanish ehtiyojlariga turli xil ta'sir ko'rsatadi. Mustaqil ta'lim faoliyati quyidagilarga asoslanadi: keyingi mustaqil ta'lim uchun motivatsiya; paydo bo'lgan savollarga mustaqil ravishda javob izlashga qiziqish: har qanday faoliyat turiga e'tibor qaratish [14].

Xulosa. Shunday qilib, talabalarning mustaqil ta'limi eng muhim pedagogik muammodir. Ta'limning asosiy vazifasi nafaqat ijobiy fikrlash qobiliyatini, balki nostandart, notanish vaziyatlarda harakat qilish yoki talabalar hali o'zlashtirmagan harakat usullarini kashf qilishga o'rgatishdir. Mustaqil fikrlaydigan talabalar - bu erkin va mustaqil fikrlaydigan, ijodiy yechimlar va muammolar dunyosida to'liq yashay oladigan bo'lg'usi katta odamlardir. Mustaqil ta'lim zarurati o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatini belgilaydi, shaxsning o'zini o'zi anglash vositasi hisoblanadi.

Olingan nazariy xulosalarning mohiyati shundan iboratki, mustaqil ta'limning an'anaviy tamoyillari jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida qo'llanilishi mumkin va shart, ammo ishlab chiqarish quvvatlari, axborot hajmi va uning tarqalish tezligining ortib borayotganligini e'tiborga olish kerak. Axborot xizmatlarini ishlab chiqarishning yangi shartlariga kirish imkoniyati, hajmning to'liqligi, axborotni tez olish va o'rganish, ma'lumotlarni izlash va tanlashga ijodiy yondashish tamoyillari ham kiritilishi kerak. Mustaqil ta'lim natijasida talabalarda ma'naviy qadriyatlar, yangi bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga bo'lgan munosabat shakllanishi kerak. Mustaqil ta'lim jarayonining yuqoridagi mezonlaridan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, talabalarning axborot bilan ishlash bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish ta'lim-tarbiya jarayonining bir qismi bo'lib, uning samaradorligini shakllantirish va nazorat qilish mumkin va zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Гузеев В.В. . Инновационные идеи в современном образовании // Школьные технологии. - 1997. - № 1. - С. 3-4.
2. Самостоятельная работа и самоконтроль знаний учащихся на уроке математики в

средних профтехучилищах. - М.: Изд-в Академия Пед. Пау РСФСР, 1979.-159 с .3. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроке. - М.: Учпедгиз, 1961

4. Нильсон О.А. Теория и практика самостоятельной работы учащихся. - Таллин: Валгус, 1976. - 240 с.

5. Жарова Л.В. Организация самостоятельной учебно-познавательной деятельности учащихся: учебное пособие. - Д.: ЛГПИ. - 1986. - 78 с.

6. Морро М.И. Самостоятельная работа учащихся на уроке арифметики в начальных классах. - М.: Изд. Акад. Пед. наук РСФСР, 1963. - 160 с.

7. Пидкасисты П.И. Пут активизации самостоятельных работ студентов по педагогически дисциплинам. - М., 1976.

8. Долженко О.В., Шатуновски В.Л. Современные методы и технологии обучения в техническом вузе : Метод, пособие . - М.: Высшая школа.-1990.-191. с .20.

9. Рувинский Л.И., Кобыляцкий И.И. Основы педагогики : учебное пособие для слушателей И.П.К. преподавателей пед. дисциплин университетов и педвузов . - М.: Просвещение , 1985. - 244 с.

10. Харитоновна И.В. Организация самостоятельной работы студентов при обучении математики в вуз - Дис. канд. пед. нау . - Саранск, 1996. - 173 с.

11. Самостоятельная работа студента. - СПб.: Образование, 1994. - 152 с.

12. Павлов И. П. Методика физиологических исследований. - М.: Паука, 1952.-415 с .

13. Вишняков С.М. Профессиональное образование: Словарь. Ключевые понятия, термин , актуальная лексика. - М.: НМ СПО, 1999. - 538 с.

14. Раджанов К.А. Развитие познавательной деятельности студентов в процессе обучения с использованием вычислительной техники. - М.: Знания, 1990.-121 с.